

Manel Frau Cortès. *'Arc i escut', una obra apologetica del rabí Ximon ben Tsemah Duran en el marc de la literatura polèmica.* Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, 2014. 247 p.; 24 cm. ISBN M978-84-16116-31-7. (Mónjuïc; 4)

El doctor Manel Frau, hebraïsta, músic i docent, fa una acurada traducció i un solvent estudi introductori del *Qešet u-magen* («Arc i escut»), obra apologetica del prolífic Ximon ben Sémah Duran. Tant Manel Frau com Duran són mallorquins i melòmans, felices coincidències que afegeixen valor al llibre que ressenyem.

Un dels motius que mouen Frau a endinsar-se en la vida i l'obra de Duran rau en el fet que es tracta d'un pensador jueu molt valorat, els textos filosòfics i legals del qual són estudiats en escoles rabíniques i universitats d'arreu del món, mentre que és pràcticament un desconegut a casa nostra. A partir de l'aportació de Frau, però, podem eixamplar el nostre coneixement sobre una personalitat que va contribuir a la grandesa del judaisme català aportant una visió crítica sobre el cristianisme i l'islam des d'un cert respecte i el profund coneixement dels textos fundacionals d'ambdues religions.

Ximon ben Sémah Duran (RaIXBaS) va néixer a Mallorca a final del segle XIV, ciutat on feia de cirurgià i on visqué formant part d'una família notable i nombrosa, fins que els avalots del 1391 l'obligaren a abandonar tots els seus béns materials i fugir cap a Algèria. L'experiència vital en una societat nova suposà un xoc important; per començar, els jueus locals eren ignorants i entre altres coses es refiaven més de la superstició que no pas de la medicina, de tal manera que Duran no pogué exercir-hi la seva professió. L'arribada dels jueus mallorquins transformà de mica en mica la comunitat jueva algeriana i féu avançar el seu sistema educatiu i l'escena cultural. Duran formà part del *bet din*, i l'any 1408 esdevingué gran rabí i *dayyan* (jutge d'un tribunal rabínic). És conegut fonamentalment pels seus *responsa* (dictàmens) i els seus tractats filosòfics; també va escriure *Arc i escut*, una obra que s'inscriu dins el marc referencial de la literatura de polèmica i que forma part de l'obra enciclopèdica *Magen Abot*.

Frau divideix el seu treball en dues meitats gairebé exactes: l'estudi de la vida i l'obra de Duran i la traducció, profusament anotada, d'*Arc i escut*. La lectura de la primera part transcorre fluidament arran de l'estructura molt ben dissenyada del cos del treball, en què els diferents apartats, sempre harmònics —mitjançant un estil net i elegant—, ens van endinsant en tots els aspectes que ens permetran arribar al moll de l'os de l'obra de Duran. Frau ens delimita clarament els objectius i l'abast de la seva recerca. Després de fer

un repàs detallat de la literatura de polèmica que implica jueus, cristians i musulmans, ens ofereix totes les dades biogràfiques conegudes fins ara de l'autor, que inclouen la seva formació i la seva obra. Se centra en aquesta darrera, dedicant un capítol a la seva producció filosòfica, un altre a *Arc i escut* dins el marc del *Magen Abot*, i encara un altre dedicat a l'obra dins el marc de la literatura polèmica. També s'esplaia a l'hora de reservar un capítol a les influències i les fonts utilitzades per Duran en *Arc i escut*, en què aprofita per a fer tot un repàs de la relació de l'autor mallorquí amb les obres de Maimònides, Profiat Duran, Ibn Hazm, Xelomó ben Adret i Abravanel, entre d'altres. Més endavant ens parla de la credibilitat que atorga el mateix Duran als relats talmúdics i al midraix. Segueix exposant les seqüeles i influències posteriors, entre les quals destaca *Milhemet mišwa*, que és una peça curta escrita per Xelomó ben Ximon Duran, fill de Ximon ben Sémah: es tracta d'una resposta a Jeroni de Santa Fe i els seus atacs contra el Talmud en la Disputa de Tortosa. L'autor defensa el Talmud contraatacant amb una crítica ferotge la immoralitat que regna entre el clergat cristià.

Frau també estableix l'esquema temàtic d'*Arc i escut*, que és d'una gran utilitat per a entendre la traducció i gaudir-ne millor. Segueix un capítol dedicat a la caracterització dels personatges principals de l'obra. Duran es mostra més irònic i càustic quan es refereix a Mahoma i als musulmans que no pas en relació amb Jesús i els cristians. Tot i això, afirma que l'islam és més a prop del judaisme que no pas el cristianisme, tenint en compte el seu clar monoteisme i pràctiques rituals com ara la dieta. Frau ens parla de la crítica de Duran al Nou Testament i a l'Alcorà. Duran mai no es refereix al Nou Testament pel nom; el designa און גיליון (*avén guil-layon*), expressió que no tan sols inclou els evangelis, sinó també la resta de llibres i epístoles neotestamentaris. Pel que fa a l'Alcorà, Duran creu que una de les seves principals mancances consisteix a formular creences que neguen l'intel·lecte. Duran es manifesta no solament com un autèntic erudit de la literatura rabínica, sinó també com un profund coneixedor dels dos textos principals que pretén criticar: l'Alcorà i el Nou Testament. Sembla provat que Duran tradueix directament de la Vulgata. Pel que fa als cànons, Duran té ben clar quin és el cànon jueu; quant al cristià i al musulmà, les fronteres són més permeables, la qual cosa no suposa falta de coneixement, sinó més aviat l'aprofitament d'equívocs per a ridiculitzar les tradicions d'altri. Un altre aspecte que tracta Frau en el seu estudi introductorí són els manlleus lèxics; en detecta un nombre important de catalans, i ens n'ofereix la llista, amb la indicació del paràgraf en què figuren. Clou la primera part de la recerca amb el capítol destinat a la història del text: manuscrits, versions i edicions.

Abans de traduir *Arc i escut*, Manel Frau ja havia publicat articles sobre el pensament de Duran referents a la teoria musical i alguna traducció de poesies relacionades amb els atacs als calls. Per tant, el seu interès per l'autor ve de lluny i ajuda a entendre la solidesa de l'obra que ressenyem. Frau destaca de Duran la seva competència en el coneixement de totes tres religions. Duran va ser deixeble d'Efraïm Vidal i de Jonàs Desmestre (que era el seu sogre i nét de Nahmànides), amic de Hasday Cresques, maimonidià convençut, co-neixedor d'Averrois, Avicenna, al-Ghazali i un llarg etcètera. No és d'estranyar, doncs, que fos un erudit de primeríssima fila. Mentre vivia a Mallorca va ser víctima dels sermons forçats que els predicadors cristians pronunciaven als serveis sinagogals. Un cop arribat a Algèria, es trobà amb altres missioners, aquest cop musulmans, que també volien convertir els jueus. Per tant, va patir en pròpia pell l'afany proselitista d'ambdues religions. Duran entra en contacte amb els jueus conversos forçats que fugien de Mallorca i arribaven a Algèria desorientats des del punt de vista religiós. Frau apunta la hipòtesi que *Arc i escut* també va destinat a aquest col·lectiu com a eina amb finalitats educatives. Duran havia estat testimoni directe de la destrucció de les comunitats jueves catalanes i de l'apostasia de molts; sentia una sincera simpatia pels cripto-jueus que quedaren a Mallorca i a altres indrets i maldava per facilitar-los la vida mitjançant un seguit de consells que trobem en les seves *Responsa*. Frau reivindica el paper de Duran com a filòsof destacat, autor d'una obra molt més original del que sovint altres estudiosos han volgut fer creure. No es tracta pas de cap obra marginal, com tampoc no ho és el Duran filòsof. *Arc i escut*, ens diu Frau, és una obra excepcional que tracta les tres religions amb un coneixement profund i una experiència de primera mà sense paral·lel, escrita per un autor que viu i es mou en totes tres cultures amb fluïdesa.

En definitiva, amb aquesta magnífica obra, Manel Frau Cortès ha contribuït a difondre la riquesa del nostre brillant passat jueu, que és també català. Només lamentem que l'editorial no ens hagi pogut oferir l'edició bilingüe; tenir la possibilitat de llegir l'original hebreu al costat de la magnífica traducció de l'autor hauria estat un veritable plaer.

TESSA CALDERS I ARTÍS
Institut Món Juïc
tessacalders@ub.edu